

SUOMALAIS-UNKARILAISET ELOKUVASUHTEET

Marjatta Manni-Hämäläinen

Unkarilaiseen elokuvaan nosti katseet 1950-luvulla Zoltán Fábrin **Pieni karuselli** (1955). 1960-luvulla unkarilaiseen elokuvaan tuli sen ulkomailla tunnetuin hahmo, Miklós Jancsó, jonka filmit, tyyliltään vertaansa vailla olevat vallan ja historian koreografiat, tekivät Unkarista vahvan eurooppalaisen elokuvamaan. Samalla vuosikymmenellä opittiin tuntemaan myös toinen kärkihahmo István Szabó, jonka herkäät elokuvat, ihmismielen ja lähihistorian luotaukset herättivät kiinnostusta pian ulkomaillakin.

Fábrin ja Jancsón elokuvia nähtiin Suomessa normaaleissa elokuvateatteriesityksissä, Szabó tuli aluksi (ennen Oscarilla palkittua **Mefistoa**) tunnetuksi lähinnä television kautta.

Kaupalliset esitykset

1940-luvun alussa esitettiin Suomen elokuvateattereissa jopa kymmenenkin unkarilaista elokuvaa vuodessa; 50- ja 60-luvuilla muutama Fábrin elokuva nähtiin Suomessakin. 70-luvulla toi maahan useita keskeisiä Jancsón filmejä Márten Kihlman pieneen Cinema-teatteriinsa, mm. **Vapauden tuulia**, **Punainen psalmi**, **Kotiinpaluu** ja **Jancsón Elektra**. Teatterilevityksessä on nähty myös Károly Makk-in **Rakkaus** ja **Kissaleikki** sekä Pál Huszárin **Sindbad – suuri rakastaja**. Myöhemmin on Suomeen ostettu mm. Pál Gáborin **Angi Vera – nuoren naisen kasvat**us ja **Haljennut taivas**, Szabón **Mefisto** ja **Eversti Redl**, Makkin **Toinen tie**, Péter Bacsón **Avaintodistaja** ja Péter Gothárin **Myrskyn jälkeen**. Unkarilaiset elokuvat ostetaan Hungarofilmiltä.

Unkariin on viime vuosina ostettu muutama filmi, mm. Tapio Suomisen **Täältä tullaan elämä** sekä Päivi Hartzellin ja Liisa Helmisen satuelokuva **Kuningas, jolla ei ollut sydäntä**.

Suomen elokuva-arkisto

Suomen elokuva-arkisto on esitellyt unkarilaisia elokuvia paitsi varsinaisessa esityssarjassaan myös osallistumalla elokuvaviikkojen (1975, 1981) järjestämiseen. Juuri tuolloin vielä yhdistysmuotoinen elokuva-arkisto hankki Suomeen 70-luvulla oman suomeksi tekstitetyn kopion Jancsón kuulusta filmistä **Miehet ilman toivoa**. Helsingin juhlaviikkojen 1970 unkarilaisen sarjan jälkeen Jancsó vieraili Suomessa 1971.

Samana vuonna vierailivat Peter von Bagh ja Sakari Toiviainen Budapestin elokuva-arkistossa ja näkivät ensimmäistä kertaa Jancsón siihenastisen tuotannon. Myös tämän jälkeen ovat arkiston edustajat käyneet Unkarissa katsomassa elokuvia ja valitsemassa filmejä sarjoihinsa.

Alkuvuodesta 1980 esitettiin arkistossa laaja unkarilaisen elokuvan retrospektiivi, Unkarin elokuvataiteen keskeisimmät työt ja keväällä 1980 András Kovácsin tuotantoa sekä elo-syyskuussa 1981 unkarilaissyntyisen Paul Fejosin töitä, ja Jancsón tärkeimmät elokuvat. 1980 sarjassa nähtiin mm. **Punaisia raportteja**, elokuvahistoriallisestikin kiintoisia uutisfilmejä vuodelta 1919, jolloin Unkarissa ensimmäistä kertaa maailmassa kansallistettiin elokuvatuotanto 133 päivää kestäneen Unkarin neuvostotasavallan aikana. Arkistossa esitettiin myös elokuvatuotannon jälleenkansallistamista (1948) edeltäneeltä kaudelta kaksi parasta työtä: István Szőcsin **Mies vuorilta** (1942), unkarilaisen elokuvan ensimmäinen taiteellisesti arvostettava ohjaus, sekä Béla Balázsın käsikirjoitukseen pohjaava Géza Radványin ohjaama **Jossakin Euroopassa** (1947), joka kohoo neorealistien töiden rinnalle. 1981 nähtiin mm. Hollywoodista kotiin ohjaamaan palanneen Fejosin **Marie, unkarilainen legenda** (1932), elokuvahistorian aarre, josta arkisto on hankkinut oman kopion.

Suomen elokuva-arkistolla on kansainvälisen FIAF:in kautta suhteet unkarilaiseen sisararkistoon, mutta myös suorat suhteet, minkä puitteessa on parin vuoden ajan ollut vireillä dokumenttielokuvien vaihto-ohjelma ja molempia maita koskevan materiaalin kartoitus. Elokuva-arkiston kirjasto kerää unkarilaistakin elokuvaa koskevan materiaalin.

Elokuva-arkiston kuten muidenkin ei-kaupallisten elokuvayhteisöjen merkitys on yhä tärkeämpi elokuvamarkkinoiden entisestään kasautuessa.

Unkarissa on arkistossa tai elokuvaviikoilla nähty mm. Riitta Nelimarkan ja Jaakko Seeckin pitkä animaatio **Seitsemän veljestä**, Edwin Laineen **Täällä Pohjan-tähden alla**, Rauni Mollbergin **Milka** ja **Maa on syntinen laulu**, Risto Jarvan **Mies, joka ei osannut sanoa ei** ja **Jäniksen vuosi**, Jaakko Pakkasvirran **Jouluksi kotiin**, Mikko Niskasen **Kahdeksan surmanluotia**, Jörn Donnerin **Anna** ja **Miestä ei voi raiskata**, Kaurismäen veljesten **Arvottomat** ja **Rikos ja rangaistus** sekä Lauri Töhrösen **Palava enkeli**.

Suomen elokuvasäätiö

Sekä Suomen elokuva-arkisto että Suomen elokuvasäätiö toteuttavat valtion laitoksina opetusministeriön kanssa valtioiden välistä kulttuurivaihtosopimusta. Elokuvasäätiö oli vuoden 1984 Uuden unkarilaisen elokuvan viikon järjestäjänä yhdessä Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskuksen kanssa.

Suomen elokuvaviikkoja on järjestetty Unkarissa mm. vuosina 1973, 1975, 1980 ja 1984, lähinnä Unkarin elokuvataiteen laitoksen ja elokuva-arkiston toimeenpanemina.

Suomen elokuvakerhojen liitto SEKL ry

1970-luvulla unkarilaiset elokuvat olivat elokuvakerhojen keskeisintä ohjelmistoa, ja eri puolilla maata television lisäksi saattoi unkarilaiseen elokuvaan, Fábryn ja Jancsón töihin, tutustua juuri elokuvakerholiikkeen piirissä. SEKL on hankkinut useiden meillä jo esitettyjen unkarilaisten elokuvien ei-kaupalliset esitysoikeudet. Myös Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskuksen maahan tuomat uuden elokuvan merkityöt ovat SEKL:n levityksessä.

SEKL:llä on ollut pitkään kosketus kansainvälisen FICC:in puitteissa Unkarin elokuvatieteen instituuttiin. Unkarin elokuvakerhojen liitto perustettiin helmikuussa 1986.

Suomen elokuvatyöntekijät ry

Elokuva-alan tekijäjärjestöllä on vuodesta 1977 Unkarin taidealojen ammattiyhdistysten liiton kanssa sopimus, joka koskee informaation ja valtuuskuntien vaihtoa sekä yhteistyöelokuvien puitteita. Unkarin kaksihenkinen valtuuskunta vierailee vuosittain Tampereen kansainvälisillä lyhytelokuvajuhlilla, ennen myös Hanasaaren pohjoismaisilla festivaaleilla ja Suomen kaksihenkinen delegaatio vuosittain Budapestin helmikuuisella filmiviikolla.

Tampereen kansainväliset lyhytelokuvajuhlat

Tampereen lyhytelokuvajuhlille osallistuu yleensä myös unkarilaisia animaatio- ja dokumenttielokuvia, joita on myös palkittu.

Taideteollisen korkeakoulun elokuva- ja tv-linja

Kiinteitä yhteyksiä ei koulun ja Budapestin teatteri- ja elokuvakorkeakoulun välillä liene. Esim. kuvaaja ja ohjaaja János Zsombolyai piti Suomessakin kuvattun yhteistyöelokuvan **Tullivapaa avioliitto** aikoihin korkeakoulussa pari viikon mittaista kurssia. Yksi suomalainen kuvaaja on valmistunut Budapestin korkeakoulusta ja yksi opiskellut kuvauslinjalla puoli vuotta.

Yleisradio

Televisiossa on Suomessa esitetty useita Szabón (**Isän varjossa, Elokuva rakkaudesta, Palomiehenkatu 25, Keltainen raitiovaunu**), Márta Mészárosin (**Adop-**

tio, Heitä on kaksi, Aivan kuin kotona, Yhdeksän kuukautta), Bacsón (**Viimeinen mahdollisuus**), István Gaálin (**Virrassa, Haukat, Kuollut maisema**), Zsolt Kézdi Kovácsin (**Kun József palaa**) ja tuntemattomampien ohjaajien töitä. Myös András Kovácsin **Kylmiä päiviä** opittiin tuntemaan juuri televisiosta. Yleisradio teki kulttuurityön esittäessään keväällä 1986 Jancsón 9-osaisen televisiolle tehdyn elokuvan **Faustus, Faustus, Faustus**. Moni unkarilainen taiteilija kertoi Kalle Holmbergin yleisradiolle tekemän **Rauta-ajan** tarjonneen vahvan elämyksen, kun se esitettiin Unkarin televisiossa Kalevalan juhluvuonna.

Suomi-Unkari Seura

Suomi-Unkari Seura on osallistunut niin unkarilaisten elokuvaviikkojen (mm. 1975 ja 1981) järjestämiseen kuin perinteisten sosialististen maiden elokuvaviikkoon sisältyvän unkarilaisen filmin esittämiseen. Seuran osastot järjestävät eri puolilla maata elokuvaesityksiä ja -sarjoja paikallisten elokuvakerhojen ja muiden yhteisöjen kanssa.

Seuran lehdessä Suomi-Unkari seurataan aktiivisesti unkarilaista elokuvaa.

Seuralla on lainattavana sekä lyhyitä unkarilaisia animaatioita että Unkari-aiheisia dokumentteja.

Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskus

Vuoden 1980 lopulla perustettu Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskus on kirjaston ja levystön rinnalle hankkinut unkarilaisen elokuvan klassikkokokoelman, jota täydennetään jatkuvasti aivan uusillakin filmeillä. Myös korkeatasoisia animaatioelokuvia on tuotu maahan.

Kulttuurikeskuksen elokuvia on esitetty säännöllisesti vuodesta 1981 alkaen matineasarjassa, elokuvakerhoissa ympäri maata ja seuran osastoissa. Kulttuuri- ja tiedekeskus osallistui vuosien 1981 ja 1984 uuden unkarilaisen elokuvan viikkojen järjestämiseen sekä eri puolilla maata järjestettyjen elokuvasarjojen ja -tilaisuuksien suunnitteluun ja toteutukseen.

Vuodesta 1983 lähtien on kulttuurikeskus järjestänyt myös aivan uusien elokuvien videoesityksiä mm. Helsingissä ja Turussa.

Unkarin kulttuuri- ja tiedekeskuksen tuomia filmejä ovat mm. Mészárosin **Päiväkirja**, Pál Erdőssin **Prinsessa**, György Szomjasin **Lieviä ruumiinvammoja**, Pál Sándorin **Danielin matka**, Gaálin **Haukat**. Videosarjassa on nähty mm. Gábor Bódyn **Koiran yölaulu**, Judit Elekin **Marianpäivä** ja Gábor Koltayn **Kuningas Tapani**.

Tuotannolliset yhteydet

János Zsombolyain **Tullivapaa avioliitto** (1980) on ainoa suomalais-unkarilainen yhteistuotantoelokuva ellei Mészárosin MTV:ssä tekemää **Vierailijaa** oteta mukaan. Unkarissa on tehty Juha Vakkurin romaanista Ihminen, joka muuttui puuksi elokuva nimellä **Sopiva mies arkaluontoiseen tehtävään** (János Kovácsi, 1985). Filmiä kuvattiin myös Suomessa ja siinä näyttelee mm. Esko Salminen.

Jancsón suunnitelma tehdä elokuva Anu Kaipaisen romaanin Arkkienkeli Oulussa pohjalta ei koskaan toteutunut. Kuriositeetteina mainittakoon vielä, että Péter Bacsó kuvasi filmiään **Sähköisku** (1978) myös Suomessa ja että ohjaaja Lauri Törhönen näyttelee Mária Soósin elokuvassa **Piiloleikki** (1985).

Puuttumatta sen enempää televisiodokumentteihin voidaan Jancsón muistaa tehneen Unkarin televisiolle muutama vuosi sitten Suomi-dokumentin, joka esitettiin meilläkin ja tuotti ohjaajan ihailijoille melkoisen pettymyksen.

Elovakirjallisuus

Ainoa Unkarin elokuvaa käsittelevä suomalainen kirja on Markku Tuulen 1978 kirjoittama 'Hiljaisuus ja huuto - unkarilainen elokuva tänään' (Suomen elokuvasäätiö).

Peter von Bagh kirjoittaa laajalti myös Unkarin elokuvasta suuressa 'Elokuvan historiassaan' (1975 Weilin & Göös). Erkki Lehtola kirjoittaa kirjassaan '24 kuvaa sekunnissa' (WSOY) unkarilaisesta elokuvasta yhden luvun, minkä lisäksi Unkarin elokuvaa käsitellään lukuisissa artikkeleissa, mm. elokuva-arkiston esitteissä ja ohjelmavihoissa, Filmihullu -lehden numeroissa 1-2/1972 ja 1/1973 Jancsón tuotantoa, sekä elokuvakerhojen lehdissä ja elokuvaviikkojen esitteissä.

Béla Balázsista on tekeillä Suomessa lisensiaattityö ja ilmeisesti kirja Jancsósta.

Budapestin filmiviikolla käyvät säännöllisesti muutamat suomalaiset kriitikot, samoin Egerin elokuva-aiheisen kesäyliopiston kurssilla on viime vuosina käynyt useita suomalaisia.

Unkarissa on suomalaisesta elokuvasta kirjoitettu lähinnä päivä- ja elokuva-alan lehdissä sekä elokuvaviikkojen esitteissä.

Henkilökohtaiset suhteet

Useilla elokuvantekijöillä, kriitikoilla ja tutkijoilla on henkilökohtaisten ystävien kautta suora kosketus Unkariin, mm. Suomen elokuvasäätiön puheenjohtaja Jörn Donner tuntee Unkarin elokuvaa jo vuosien takaa.